

Bardzo licznie zachowane w zbiorach archiwalnych i bibliotecznych testamenty są ważnym źródłem dającym poznać ludzi minionych epok. Testamenty sporządzali ludzie biedni i bogaci, szlachta, mieszczaństwo, duchowni. Każdy, kto coś posiadał starał się na wypadek śmierci tym zadysponować.

Testament Jana Sapiehy jest ważnym dla nas źródłem z dwóch powodów. Po pierwsze jest jednym z nielicznych sporządzonych do połowy XVI w. na Podlasiu, w dodatku przechowanym do dziś w postaci oryginału. Po drugie, jako testament pierwszego nominowanego wojewody podlaskiego, jest najstarszym tego typu dokumentem sporządzonym przez urzędnika sprawującego tę funkcję. O dziwo, mimo przechowywania go w zbiorze dokumentów pergaminowych Archiwum Głównego Akt Dawnych (dalej: AGAD) w Warszawie, od przeszło pół wieku, testament ten nie był bliżej znany. Nie daje żadnej informacji o nim Maria Michalewiczowa, autorka biogramu Jana Sapiehy w Polskim Słowniku Biograficznym¹. Raczej zdają się o nim nie wiedzieć autorzy spisów urzędników Wielkiego Księstwa Litewskiego: wydanych w 1994 r. urzędników centralnych oraz przed paroma laty – urzędników województw smoleńskiego i wileńskiego². W tych ostatnich spisach autorzy znaleźli wprawdzie ostatnią datę występowania Sapiehy (10 V 1517 r.) bardzo bliską wystawieniu testamentu, lecz o jego istnieniu raczej też nie wiedzieli³. Wreszcie testament zawiera informacje do tej pory nieznane. Przede wszystkim dzięki niemu można dosyć dokładnie ustalić datę zgonu Sapiehy (pomiędzy 13, a 21 maja 1517), koryguje dotychczasową wiedzę o samym miejscu śmierci (Mordy, a nie jak dotychczas przyjmowano: Boćki lub Dubno). Także przekazuje informacje o istnieniu trzeciej, dotychczas nieznannej córki Jana Sapiehy – Maryny.

Jan Sapieha spisał swój testament w środę 13 V 1517 roku, o godzinie drugiej po południu, w jednej z izb swojego dworu w Mordach na Podlasiu. Dane podane w formule datacyjnej testamentu są zgodne z rzeczywistością. Faktycznie 13 maja wypadał w tym roku w środę. Był to także czwarty rok pontyfikatu papieża Leona X, o którym wspomina się w testamencie. Przypadała również wtedy indykcja piąta. Jan Sapieha został określony jako „wojewoda podlaski, starosta brasławski i najwyższy sekretarz Wielkiego Księstwa Litewskiego”. Warto podkreślić, że w dokumencie użyta została pierwotna forma przymiotnikowa od rzeczownika „Podlasie”, a więc – „podlacki” (od przymiotnika „lacki”), a nie „podlaski”. Historycy długo nie byli zgodni co do sprawowania tego urzędu przez Jana Sapiehę. Znany jest bowiem oryginał dokumentu króla Zygmunta I Starego ustanawiającego województwo podlaskie w 1520 r. i mianującego na urząd wojewody podlaskiego Janusza Kostewicza⁴. Stąd powątpiewano w możliwość sprawowania tego urzędu przez Sapiehę przed 1520 rokiem. Jednak w wykazach wojewodów podlaskich umieścili Jana Sapiehę już Adam Boniecki⁵ i Józef Wolff⁶. Wszelkie wątpliwości co do tego rozwiął ostatecznie Włodzimierz Jarmolik⁷, który odnalazł regest dokumentu z dnia 29 VIII 1513 r. nominującego Jana Sapiehę na wojewodę podlaskiego. Stąd też w wydanych spisach urzędników podlaskich Sapieha został prawidłowo umieszczony jako pierwszy wojewoda podlaski⁸. Testament z 13 V 1517 r. jest ostatnim źródłem potwierdzającym sprawowanie tego urzędu przez Sapiehę,

¹ M. Michalewiczowa, *Iwan (Jan) Sapieha*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny* (dalej: PSB), t. XXXIV, s. 613-618.

² *Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 87, 123, 181, 237; *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. IV, Ziemia smoleńska i województwo wileńskie XIV-XVIII wiek*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, Warszawa 2003, s. 392; Z tej serii: t. I, *Województwo wileńskie XIV-XVIII wiek*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, przy wsp. U. Jemialianczuka i A. Macuka, Warszawa 2004, s. 588.

³ *Urzędnicy wileńscy*, s. 588, nr 4617.

⁴ AGAD, dok. perg. nr 1137; wyd. w: A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. 3, Warszawa 1910, s. 257-259 (na podstawie kopii z Tek Naruszewicza).

⁵ A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewkiem w XV i XVI wieku*, s. XLV.

⁶ J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, Kraków 1885 s. 42.

⁷ W. Jarmolik, *Powstanie województwa podlaskiego*, „Białostoczczyzna” nr 4 (16), 1989, s. 6-9.

⁸ *Urzędnicy podlascy XIV-XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik 1994, s. 152, nr 1378.

wkrótce jak wiemy zmarł. Następny wojewoda podlaski Janusz Kostewicz został mianowany dopiero w 1520 r., nastąpił więc trzyletni *vacat* w obsadzie tego urzędu. Kolejny urząd piastowany przez Sapiehę w momencie spisania testamentu – starosty brasławskiego – był przez niego objęty wcześniej niż województwo podlaskie bo już w czerwcu 1502 r.⁹ Poprzedni starosta brasławski Stanisław Janowicz Zabrzeziński sprawował ten urząd krótko, w l. 1500-1501¹⁰. Następcą Sapiehy na starostwie brasławskim został jego syn Paweł¹¹. Wreszcie trzeci urząd, który w tym momencie posiadał Sapieha, to urząd sekretarza najwyższego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Był on swego rodzaju *novum* w Wielkim Księstwie Litewskim i pierwszym, który otrzymał nominację na niego w 1504 r. był właśnie Jan Sapieha¹². Urząd został utworzony na wzór powstałej w Koronie sekretarii wielkiej. Po śmierci Sapiehy nie był obsadzany aż do 1764 r., kiedy to sekretarzem wielkim Wielkiego Księstwa Litewskiego został Joachim Litawor Chreptowicz¹³.

Kim był Jan Sapieha, pierwszy właściciel Dubna z tej rodziny. Jego rodzina wywodziła się ze Smoleńszczyzny, lub nawet z państwa moskiewskiego. Początki Sapiehów, początkowo piszących się „Sopihami”, były skromne gdyż należeli oni do warstwy bojarskiej osiadłej na pograniczu litewsko-moskiewskim o chwiejnej przynależności państwowej. Pogranicze to podlegało częstym zniszczeniom wojennym i nie za bardzo dawało szansę na karierę polityczną czy spokojne gospodarowanie. Najwcześniejszym znanym nam przedstawicielem rodziny Sapiehów był Semen – ojciec Jana. Zapewne on pierwszy przeniósł się na Litwę, gdzie wstąpił na służbę Kazimierza Jagiellończyka, w której doszedł do stanowiska pisarza kancelarii tego władcy (ok. 1440-1450). Z żoną Anastazją Pawszanką pozostawił co najmniej czterech synów: Bohdana, Jana (Iwana), Waśka i Jerzego (Jurija). O dwóch ostatnich zachowało się niewiele wiadomości. Najstarszy z braci – Bohdan był protoplastą czerejsko-różańskiej linii rodziny. Zaczynał karierę od pisarstwa w kancelarii gospodarskiej (1471-1488). W 1494 r. pełnił funkcję namiestnika i dzierżawcy mceńskiego. Na początku XVI w. został okolicznym smoleńskim (1501-1512) i namiestnikiem wysokodworskim (1503). Zmarł ok. 1512 r.¹⁴

Zdecydowanie większa kariera w udziale przypadła jego młodszemu bratu Janowi (Iwanowi), protoplaście linii kodeńskiej. Tak samo jak ojciec i brat zaczynał karierę od stanowiska pisarza w kancelarii gospodarskiej. Był nim już w 1488 r., gdy otrzymał od Kazimierza Jagiellończyka 5 kop z karczem w Kamieńcu i drugie 5 z myta brzeskiego¹⁵. Od 1504 r. występował już przeważnie jako sekretarz wielki Wielkiego Księstwa Litewskiego, chociaż czasem był określany mianem pisarza¹⁶. W l. 1502-1509 pełnił odpowiedzialny urząd kanclerza królowej Heleny. W 1508 r. został mianowany namiestnikiem witebskim. W 1511 r. zaczął się tytułować wojewodą witebskim. Był również od 1504 r. aż do swej śmierci marszałkiem gospodarskim. Pięciokrotnie posłował do Moskwy (w l. 1497, 1498, 1499, 1501, 1506)¹⁷. W 1491 r. posłował do Rzymu i przyjął wtedy katolicyzm, o czym świadczy brewe papieża Innocentego VIII z 13 V 1491 r. zalecające królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi udzielenie Sapieże ochrony przed nienawiścią byłych współwyznawców¹⁸. Sapieha do śmierci pozostał wierny kościołowi rzymskokatolickiemu, czego potwierdzenie znajdujemy w samym testamencie, w którym zresztą dokonał darowizny na rzecz świątyni łańciskiej, na egzekutorów wyznaczył dwóch kapłanów łańciskich, a wśród świadków testamentu wystąpiło ich aż siedmiu.

W ciągu wielu lat służby dla Jagiellonów: Kazimierza i jego synów Aleksandra oraz Zygmunta Jan Sapieha zgromadził pokaźne dobra ziemskie. Wszedł w ich posiadanie drogą nadań, kupna, a czasami nawet zwykłych grabieży i za pomocą przywłaszczenia sobie domeny gospodarskiej i uboższych a niewątpliwie słabszych sąsiadów¹⁹. Krzysztof Pietkiewicz jest zdania,

⁹ *Urzednicy wileńscy*, s. 588, nr. 4617.

¹⁰ *Urzednicy wileńscy*, s. 588, nr 4616.

¹¹ *Urzednicy wileńscy*, s. 588, nr 4618.

¹² *Urzednicy centralni WKL*, s. 181, nr 1446.

¹³ *Urzednicy centralni WKL*, s. 181, nr 1447.

¹⁴ M. Michalewiczowa, *Bohdan Semenowicz Sapieha*, [w:] PSB, t. XXXIV, s. 591-593.

¹⁵ *Lietuvos Metrika, Užrašymų knyga nr 4[4] (1479-1491)*, Vilnius 2004, s. 61.

¹⁶ *Urzednicy centralni WKL*, s. 123, nr 888.

¹⁷ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań 1995, s. 24.

¹⁸ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. III, wyd. A. Lewicki, Kraków 1894, s. 389-390, nr 379.

¹⁹ W taki sposób wszedł m. in. w posiadanie wymienionej w testamencie wsi Łużki. Rewizja ziemi połockiej z 1552 r. ujawnia, że przed 1514 r. Sapieha „zabrał ludey gospodarskich zamku gospodarskoho Polockoho sela Łużki,

że Sapieha był odbiorcą największej liczby przywilejów na dobra ziemskie spośród wszystkich urzędników Aleksandra Jagiellończyka (w sumie 20). Choć nie zawsze były to nadania wielkie. Pierwotnie dobra ojczyste i macierzyste Sapiehy znajdowały się na Smoleńszczyźnie i Kijowszczyźnie. Do 1496 r. powiększył je drogą zakupów od bojarów. Posiadał tam m. in. Opakowo, Dmitrowo, Zaozierze, Jelną, Trawino, Zachorowo, Czajkino, Smolin i Bahrynowo²⁰. Sapieha był jednak świadom ciągle rosnącego zagrożenia ze strony Moskwy i słusznie przewidywał utratę majątków na Smoleńszczyźnie. Dlatego od końca XV w. konsekwentnie gromadził dobra w zachodniej i północnej części Wielkiego Księstwa Litewskiego, które znajdowały się w trzech wielkich kompleksach majątkowych. W Brastawszczyźnie były to Pohost²¹, Ikaźń²², Druja, Hustat, Łuczyno, Łużki i Murawszczyzna. W Ikaźni otrzymał Sapieha pozwolenie od króla na zbudowanie zamku nad jeziorem. Na Połoczczyźnie kompleks dóbr tworzyły: Saria, Oświeje, Berezoje, Bołdawicze²³. Na Żmudzi posiadał Sapieha Dziewiagołę, Poniemunie i Giedygołdyski²⁴. Wreszcie dosyć znaczne kompleksy dóbr udało się Sapieże stworzyć na Podlasiu. Po 1505 a przed 1509 r. nabył od dworzanina królewskiego Jacka Ratomskiego wieś Karwatowo (Czahy, czyli dzisiejsze Czaje) w ziemi drohickiej²⁵. W 1508 i 1509 r. otrzymał po kniaziu Michale Glińskim, uciekinierze do Moskwy Boćki w ziemi bielskiej oraz Narojczyce (Narojki), Bryki i Lisowo w ziemi drohickiej²⁶. Czahy, Narojczyce, Lisowo oraz Bryki zamienił w 1512 r. z Leonardem Kosińskim na wieś Dubno, położoną wszak niedaleko posiadanych przez niego Bociek²⁷. Od tego momentu z historią wsi wiąże się nazwisko Sapiehów. Niemal nieznanym jest fakt, że Sapieha chociaż krótko, bo tylko w l. 1514-1517 – ale posiadał dobra mordzkie w ziemi drohickiej. Wszedł w ich posiadanie dzięki ożenkowi (powtórnemu) z Elżbietą Hlebowiczówną, córką Stanisława Hlebowicza, wojewody połockiego oraz Zofii Korczewskiej, dziedziczki tych dóbr. W 1514 r. Zofia Korczewska darowała miasto Mordy wraz z kluczem obejmującym wsie Wyczółki, Stok, Czołomyje, Czepielin oraz Głuchowo swej córce Elżbiecie i jej mężowi Janowi Sapieże²⁸. Darowiznę tę potwierdził w tym samym roku król Zygmunt Stary. Był to ważny ośrodek dóbr Sapiehy na Podlasiu i chyba dosyć często odtąd przebywał tu wraz z żoną. Nieprzypadkowo też spisał testament właśnie w dworze w Mordach. Sapieha zgromadził też dobra na Podlasiu brzeskim, głównie były one otrzymane drogą nadań. Najważniejsze to oczywiście: Kodeń, Wisznice, Kopytowo, Durycze, Łuniewo i Kopiny²⁹. Zgromadzony przez Jana Sapiechę majątek pozwalał mu spokojnie patrzeć na przyszłość swego potomstwa i dał mocne podwaliny do dalszej kariery rodziny.

Jan Semenowicz Sapieha dwa razy wstępował w związki małżeńskie. Imienia i pochodzenia pierwszej żony mimo usilnych starań wielu badaczy, nie udało się ustalić. Raczej wątpliwe jest, iż pochodziła ona z rodziny Korczewskich, jak chce M. Michalewiczowa, autorka biogramu Sapiehy. Do tej pory wiadomo było, że z tego związku Sapieha pozostawił trzech synów: Pawła, Michała i Fedora (Fryderyka), oraz dwie córki: Dobrochnę, żonę Jana Tęczyńskiego i Bohdanę, żonę Jana Piotrowicza Niemirowicza. Dobrochna wyszła za Jana Tęczyńskiego dziedzica Kraśnika w lubelskiem przed 1513 r., kiedy to otrzymała od niego 2000 dukatów posagu³⁰. O posag ten, którego wypłatę poręczył podskarbi Abraham Ezofowicz podskarbi litewski, toczył się w 1529 r. proces

podymia 40, ktoroie sieło priwernuł ku imieniu swojemu Kaźniu”; Rewizja województwa połockiego z roku 1552, wyd. J. Szujski, [w:] Archiwum Komisji Historycznej, t. II, Kraków 1880, s. 202.

²⁰ Akty Litowskiej Metriki, t. I, nr 359, s. 140-142.

²¹ Sapieha otrzymał potwierdzenie na te dobra w 1498 r. (*Akty Litowskiej Metriki*, t. I, nr 379, s. 150).

²² Załącznikiem tych dóbr było otrzymanie w 1499 pustej ziemi Zenicowszczyzny nad jeziorem Ikaźń (*Akty Litowskiej Metriki*, t. II, s. 19, nr 465).

²³ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, s. 139.

²⁴ *Akty Litowskiej Metriki*, t. II, s. 67, nr 555.

²⁵ W 1503 r. Aleksander Jagiellończyk nadał wieś swemu dworzaninowi Jakubowi Karwatowi (I. Daniłowicz, *Skarbiec dyplomatów*, s. 266). W 1505 r. ponownie nadał tę wieś, tym razem zwaną Karwatowo innemu dworzaninowi Jackowi Ratomskiemu (*Akty Litowskiej Metriki*, t. II, s. 163). Sapieha nabył ją od Ratomskiego, jak wyraźnie mówi akt zamiany Lisowa, Czachów, Bryk i Narojczyc z Leonardem Kosińskim na Dubno (AGAD, Kapijana 2, s. 66).

²⁶ *Lietuvos Metrika, Užrašymų knyga nr 8[8] (1499-1514)*, Vilnius 1995, s. 253-254 (Bryki, Narojczyce i Lisowo), s. 431-432 (Bocki, wraz z pozwoleniem założenia miasta).

²⁷ AGAD, Kapijana 2, s. 66.

²⁸ AGAD, dok. perg. nr 7460.

²⁹ Potwierdzenie króla Zygmunta I Starego z 1511 r. posiadania przez Sapiechę tych dóbr: *Lietuvos Metrika, Užrašymų knyga nr 25[25] (1387-1546)*, Vilnius 1998, s. 199-201; zob. też: A. Wawrzyńczyk, *Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XV i XVI wieku*, Wrocław 1951, s. 66-70

³⁰ AGAD, Metryka Koronna nr 28, k. 95.

między Baltazarem Sobkiem z Sulejowa, ożenionym z córką Ezofowicza, a Tęczyńskim. Druga z córek Sapiehy – Bohdana – była żoną Jana Niemirowicza co najmniej od 1514 r., gdy otrzymała od niego zapis, potwierdzony w 1540 r. przez króla Zygmunta I Starego³¹. Omawiany testament Sapiehy dowodzi jednak istnienia jeszcze trzeciej córki – Maryny, która w momencie jego spisania była jeszcze niezamężna, i otrzymała od niego zapis 1000 złotych.

Drugą żoną Sapiehy była Elżbieta, córka Stanisława Hlebowicza, wojewody połockiego i Zofii Korczewskiej. Jak już wyżej była mowa, 18 VI 1514 r. król Zygmunt I Stary potwierdził dokument Zofii Korczewskiej żony Stanisława Hlebowicza darowujący zięciowi Janowi Sapieże, wojewodzie podlaskiemu miasto Mordy z kluczem³². Zatem już wtedy Sapieha był żonaty z Elżbietą Hlebowiczówną. Zofia Korczewska 22 I 1515 potwierdziła darowiznę dworu i miasta Mordy oraz przyległych wsi swej córce i zięciowi przed sądem ziemskim drohickim³³. W swoim testamencie Jan Sapieha scedował swe prawa do klucza mordzkiego na żonę i po jego śmierci była ona ich jedyną właścicielką. Wkrótce wyszła powtórnie za mąż za Grzegorza Ościka, wojewodę trockiego, jednak bardzo szybko owdowiała (Ościk zmarł w 1519 r.). Ciekawa jest sprawa z 1522 r. jaka toczyła się pomiędzy nią, a jej matką Zofią. Zofia Korczewska oskarżała przed królem swą córkę Elżbietę o to, że darowała przedtem dobra Mordy swemu zięciowi, a jej mężowi Janowi Sapieże, który miał za nią sprawować służbę ziemską. Lecz gdy Jan Sapieha umarł i dobra te spadły w całości na Elżbietę, ta nie chciała wyręczać matki z wspomnianego obowiązku³⁴. 9 VII 1528 r. Elżbieta oddała się w opiekę królowi Zygmuntowi ze swymi dobrami i darowała mu miasto Mordy oraz przyległe wsie: Głuchowo, Czołomyje, Czepielin, Stok, Wyczółki i Jajki³⁵. Król dokumentem wystawionym tego samego dnia pozostawił ją przy dożywotnim posiadaniu dóbr mordzkich i wziął ją w swoją opiekę³⁶. Związane to było m. in. ze zniesieniem obowiązku służby wojskowej z tych dóbr. Elżbieta długo jeszcze była panią na Mordach. Przeżyła króla Zygmunta Starego i w 1548 r. zapisała Mordy jego synowi Zygmuntowi Augustowi³⁷. Elżbieta sporządziła testament (spisany po polsku!) w 1552 i w tymże roku zmarła³⁸. Przeżyła swego pierwszego męża Jana Sapiehę o 35 lat. Była więc z pewnością dużo od niego młodsza³⁹.

Przejdźmy do samego testamentu. Ma on klasyczny formularz, na który składa się: protokół początkowy, część podstawowa (treść właściwa) oraz protokół końcowy. Protokół początkowy zawiera datację wraz z podaniem miejsca spisania testamentu, inwokację, intyulację (oznaczenie osoby, która napisała testament) oraz arenę (przedstawienie okoliczności sprawy). Świadomość o zbliżającym się nieustannie kresie życia skłoniła Sapiehę do jego spisania. Na samym początku testator złożył wyznanie wiary, w którym polecił swą duszę Bogu wszechmogącemu i Dziewicy Maryi. Polecenie duszy Bogu w protokole początkowym było typowe dla testamentów w XVI-XVIII w. i wynikało z chrześcijańskiej wiary w życie wieczne. Dla zbawienia swej duszy darował także kościołowi mordzkiemu dwa sukna, jedno przetykane złotem, drugie czarne do przyozdobienia ornatów. Nie ma w testamencie żadnych dyspozycji pogrzebowych, ani wzmianki, gdzie Sapieha życzył się pochować. Nie wiemy też dokładnie, gdzie zmarł. Przyjmuje się najczęściej, nie potwierdzone źródłami informacje, że zmarł w Boćkach i tam został pochowany⁴⁰, skąd ciało jego zostało przeniesione do Kodnia. Sapieha faktycznie był fundatorem kościoła w Boćkach w 1513 r.,

³¹ A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskiem*, s. 305.

³² AGAD, dok. perg. nr 7460.

³³ AGAD, dok. perg. nr 7467.

³⁴ *Lietuvos Metrika, Užrašymų knyga nr 11[11] (1518-1523)*, Vilnius 1997, s. 108.

³⁵ AGAD, dok. perg. nr 7546.

³⁶ BPAN Kraków, dok. perg. nr 117.

³⁷ AGAD, Terr. Droh. 2, k. 452v-453v.

³⁸ AGAD, Terr. Droh. 2, k. 486v-487v.

³⁹ W tradycji rodowej przyjmowano, że Sapieha zmarł mając 89 lat. Tak podano m. in. na jego portrecie imaginacyjnym w galerii portretowej Sapiehów z pocz. XVIII w. (M. Kałamajska-Saeed, *Genealogia przez obrazy. Barokowa ikonografia rodu Sapiehów na tle staropolskich galerii portretowych*, Warszawa 2006, s. 128-129). Wiek ten wydaje się jednak wątpliwy.

⁴⁰ M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna polska*, t. 3, s. 445; A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. 2, Warszawa 1909, s. 231; *Sapiehowie*, t. I, Petersburg 1890, s. 16-17; J. Pruszkowski, *Kodeń Sapiehów, jego kościoły i starożytny obraz Matki Bożej Gwadelupskiej (de Guadelupa)*, z dawnych i współczesnych źródeł napisał P. J. K. Podlasiak, Kraków 1898, s. 16-18.

dla którego zapisał dziesięciny ze swych dworów w Boćkach i Dubnie⁴¹. Jednak fakt spisania testamentu w Mordach dnia 13 maja, a także to, że już 21 maja testator najpewniej zmarł⁴², pozwala sądzić, że Sapieha zmarł właśnie tutaj a nie w Boćkach czy Dubnie. Niewykluczone również, iż Sapieha został pochowany w kościele w Mordach. W testamencie nie pozostawił co do tego żadnych dyspozycji, a więc wybór miejsca pochówku mógł leżeć w gestii wdowy po nim.

W arengach podawano przyczyny i okoliczności spisania testamentu, najczęściej starość czy chorobę. Tak było również i w przypadku Sapiehy. Będąc już na pewno w zaawansowanym wieku, a może i przeczuwając śmierć, nie chciał odejść z tego świata bez rozporządzenia zgromadzonym majątkiem. Po wyznaniu wiary zaczyna się lista dyspozycji. Najpierw Sapieha zatroszczył się o żonę Elżbietę, której zapisał i darował pokaźne dobra – w pierwszym rzędzie nabyte i uzyskane przez siebie, a mianowicie zamek Ikażń z dobrami na połoczyźnie i brasławszczyźnie, z których zostały wymienione: Druja, Pohost, *Vstholka*, Dziedzina, Wiata, Orce (*Worcze*), Dzisna, Łużki, Pustynka i Saria. Następnie miasto Mordy z czterema wsiami: Wyczółki, Stok, Czołomyje i Czepielin na Podlasiu, które przed trzema laty otrzymali oboje wraz z żoną od jej matki Zofii Korczewskiej.

Nie ma tu więc wzmianki o innych majątkach podlaskich, które były w posiadaniu Sapiehy, a więc o Boćkach, Dubnie, Kodniu, Wisznicach. Najpewniej były one przeznaczone do podziału pomiędzy synów, stąd testator nie widział potrzeby ich wymieniania w testamencie.

W dalszej kolejności Jan Sapieha zapisał swej córce Marynie, jak już wspomniałem, dotychczas nieznaną źródłom, 1000 złotych ze swojego skarbcza przechowywanego w Wilnie. Była to niewątpliwie najmłodsza córka Sapiehy, w 1517 r. widocznie jeszcze niezamężna. Wkrótce zresztą zapewne zmarła, gdyż więcej o niej samej ani jej potomstwie nie napotykamy żadnych wzmianek w źródłach. Z kolei sumę 4000 złotych, którą posiadał na zamku i starostwie brasławskim zapisał w równych częściach swej żonie i trzem synom. 200 kop groszy, które posiadał jako dług u Jerzego Ilinicza zapisał na „pobożne dzieła”, dla zbawienia swojej duszy. Także do podziału pomiędzy żonę i synów przeznaczył wszystkie posiadane przez siebie klejnoty i srebra. Spod tego podziału wyłączył jedynie srebra, które jego żona otrzymała od swego ojca. Kosztowne szaty i ubiory testator przeznaczył synom.

Każdemu spisującemu swą ostatnią wolę zależało na jej należytych spełnieniu. Gwarantami wykonania woli testatora z założenia mieli być egzekutorzy testamentu. Także Jan Sapieha zadbał o ich wyznaczenie. Łącznie wybrał ich czterech, po dwóch ze stanu świeckiego i duchownego. Pierwszym z nich był Mikołaj Niemira herbu Gozdawa, marszałek hospodarski (od 1511) oraz starosta mielnicki (1496-1533) i drohicki (1516-1517)⁴³, drugim Jakub Kuncewicz, koniuszy nadworny Wielkiego Księstwa Litewskiego (1510-1523)⁴⁴. Warto zauważyć, że jego żoną była bratanica Jana Sapiehy - Hanna Bohdanówna Sapieżanka. Pierwszy duchowny wykonawca testamentu to Adam Jakubowicz z Kotry, kanonik wileński i sandomierski oraz pleban w Brańsku w 1514 r.⁴⁵, zmarły jeszcze w tym samym roku (1517), przed 25 maja⁴⁶. Wreszcie ostatni z egzekutorów to Waclaw pleban w Brasławiu⁴⁷.

Wspomniani egzekutorzy otrzymali upoważnienie do wszelkich działań mających zapewnić wykonanie wszystkich postanowień testamentu. Testator poprosił także notariusza spisującego testament o poświadczenie go przez umieszczenie jego znaku notarialnego oraz sam go przypieczętował. Dla uwierzytelnienia testamentu przy jego spisywaniu byli obecni świadkowie, spośród których wymienieni zostali następujący: Jan Stanisławowicz Hlebowicz, brat Elżbiety żony Jana Sapiehy, Piotr Sarnacki, podsędek ziemski mielnicki (w tekście błędnie zapisany jako Mikołaj),

⁴¹ Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, D 152, k. 96v-97; *Boćki*, [w:] *Kościół katolicki na Podlasiu. Zbiór dokumentów erekcyjnych i funduszowych*, nr 2, opr. J. Maroszek, Białystok 1999, s. 23-24.

⁴² Tego dnia jego testament został podany do oblaty. Oblatowano zazwyczaj testamenty osób już nieżyjących.

⁴³ O nim szerzej zob. T. Jaszczółt, *Mikołaj Niemira zw. Grzymalicz (zm. 1533), h. Gozdawa – starosta drohicki i mielnicki, marszałek hospodarski*, [w:] *Słownik biograficzny białostocko-lomżyńsko-suwański*, z. 3, Białystok 2005, s. 114-116.

⁴⁴ A. Boniecki, *Poczet rodów*, s. 162.

⁴⁵ *PSB*, t. I, s. 21.

⁴⁶ Do tej pory ostatnia znana wzmianka o Adamie z Kotry jako żyjącym pochodziła z 23 XII 1516 r. (z akt kapituły wileńskiej). Informacja uzyskana od dra Lidasa Jovaišy z Wilna, któremu składam serdeczne podziękowanie.

⁴⁷ Jako pleban w Brasławiu wzmiankowany od 20 X 1500 r., gdy uzyskał od Aleksandra Jagiellończyka potwierdzenie uposażenia tamtejszego kościoła: *Russkaja Istoriceskaja Biblioteka*, t. XXVII, kol. 806-809 = *Kodeks Dyplomatyczny Katedry i Diecezji Wileńskiej*, wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków 1948, nr 476, s. 560-561. Po raz ostatni Waclaw znany jest 19 VI 1519 r. (Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, f. 256, nr 2040)

bliżej nieznanymi szlachciami Abraham Uszeński, Mikołaj pleban z Mord, Maciej wikariusz z Tuchowicza, kapłan Michał, czterech mansjonarzy z Mord: Maciej Dmowski, Stanisław Ziemak, Piotr, Stanisław Kozuchowski oraz Jan Kozak, wójt z Mord i Paweł Czapski (*Czaplysky*) namiestnik z Mord.

Testament Jana Sapiehy spisał notariusz publiczny Jan syn Wawrzyńca z Rogowa, kleryk diecezji krakowskiej, który opatrzył go też swoim znakiem notarialnym. Dokument był też niewątpliwie zaopatrzony w pieczęć testatora, której obecnie brak, zachowały się jedynie fragmenty sznura, na którym pieczęć była zawieszona⁴⁸.

Jak łatwo zauważyć, w testamencie Sapieha bardzo wyraźnie faworyzował swą drugą żonę, na rzecz której poczynił pokaźne zapisy. Niewątpliwie miała ona znaczny wpływ na treść spisanego testamentu i ostatnią wolę męża. Wszak testament został sporządzony w jej majątku w Mordach i na pewno przy jej obecności. Spośród potomstwa Sapiehy, trzech znani synowie nie zostali nawet wymienieni z imienia. Zapewne nie byli obecni przy spisaniu testamentu. Nie ma w ogóle informacji, jakie majątki miały przypaść im w udziale. Stąd nic dziwnego, że śmierć ojca i próba wykonania testamentu przez Elżbietę Hlebowiczównę spotkała się na początku z ich gwałtownym protestem. Jan Sapieha zmarł niedługo po spisaniu testamentu, który jest ostatnim znanym źródłem przedstawiającym go jako żyjącego. Jak już wspomniano śmierć Sapiehy nastąpiła najpewniej kilka dni po spisaniu testamentu (czyli 13 V 1517 r.), a przed 21 maja, gdy Mikołaj, pleban z Mord podał testament do oblaty w aktach konsystorza janowskiego⁴⁹. W każdym razie 4 XII 1517 r. Sapieha został już wyraźnie wspomniany jako zmarły. Dowodzą tego dwa dokumenty opatrzone tą datą. Pierwszy to dokument królewski potwierdzający Sapieżynie kupna u pewnych bojarów powiatu żyżmorskiego poczynione przez jej męża Jana Sapiehę i ojca Stanisława Hlebowicza⁵⁰. Natomiast drugi – bardziej nas interesujący – to wyrok królewski z tego samego dnia w sprawie pomiędzy Elżbietą Sapieżyną a jej pasierbami: Pawłem, Michałem i Fryderykiem Sapiehami. Jak należało się spodziewać, nie pogodzili się oni z wolą ojca zawartą w testamencie i próbowali ją podważyć. Jak wynika z wyroku królewskiego, Paweł Sapieha, będący po ojcu starostą brasławskim, razem z braćmi oskarżał macochę o to, że „*dzierży pod sobą ich dobra ojczyste oraz skarby ich ojca, nie dając im w tym udziały*”. Elżbieta Sapieżyna przedstawiła wówczas królowi omawiany testament, z którego wynikało, że zapisał jej dożywotnio niektóre dobra, oraz rozpiisał swoje skarby, tak jej, jak i synom a oprócz tego swojej córce małoletniej zapisał 500 kop groszy (co równało się owemu tysiącowi złotych wspomnianemu w testamencie, kopa = 60 groszy = 2 złote), które miały być w skarbcu w Wilnie. Paweł Sapieha twierdził, że gdy po śmierci ojca przeglądał ten skarbiec wraz z pewnymi osobami, nie znalazł tam owych 500 kop groszy. Doszło jednak ostatecznie do ugody Pawła i jego braci z Elżbietą Sapieżyną, na mocy której Sapiehowie ustąpili jej czwartą część dóbr i skarbów swojego ojca. Wśród nich znalazły się wymienione dobra Pohost w powiecie brasławskim z przyległymi wsiami i Poniemonie z dworcem giedygołdziszskim. Tą czwartą część dóbr po mężu miała posiadać Sapieżyna do swej śmierci, potem miała ona przejść na synów Jana Sapiehy. Nie było natomiast w ogóle mowy o kluczu mordzkim, do którego widocznie, jako będącego dobrami dziedzicznymi Sapieżyny, Paweł i jego bracia nie zgłaszali roszczeń.

Z kolei skarby i inne rzeczy Jana Sapiehy miały zostać podzielone w ten sposób, że najpierw zarówno wdowa po spadkodawcy jak i jego synowie winni złożyć wszystkie, jakie do tej pory wzięli, w jedno miejsce. Z tego wszystkiego miała być wydzielona suma 500 kop groszy przeznaczonych dla najmłodszej córki Sapiehy – Maryny. Natomiast resztę oraz sumę 2000 kop groszy zapisaną na Brasławiu (czyli 4000 zł wspomniane w testamencie) mieli podzielić na cztery

⁴⁸ Znane są inne odciski pieczęci Jana Sapiehy; z 1503 r., (Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie, f. 694, op. 1, nr 3269, k. 3-VI; cyt. za: Edmundas Rimša, *Pieczęcie miast Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warszawa 2007, s. 99), oraz z 1511 r. gdy Sapieha był jednym z arbitrów w sporze Mikołaja Radziwiłła wojewody wileńskiego i kanclerza litewskiego z Olbrachtem Gasztołdem (Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, f. 1, nr 52).

⁴⁹ Informuje o tym zapiska dorsalna zawarta na odwrotnej stronie testamentu: *Anno quo infra [1517], die vero jovis, vigesima prima maji, oblata per proximum ad hoc legitimum videlicet honorabilem Nicolaum curatum in Mordy.... Praesentibus ibidem honorabili Andreae vicario in Janow nec non nobilibus, Nicolao, Andreae, factoris, civis Reverendissimi Domini, testibus circa praemissa. Stanislaus Krzabenkowsky notarius actorum manu propria subscripsit*. Nie zachowała się do naszych czasów księga konsystorza janowskiego z lat biskupa Pawła Holszańskiego (1507-1537), do której ów testament był z całą pewnością wpisany.

⁵⁰ *Lietuvos Metrika, knyga nr 9 [9]*, Vilnius 2003, s. 379, nr 706 (89).

części – po jednej czwartej dla braci i także jedną czwartą wszystkiego dla Sapieżyny. Spod działu miały być tylko wyłączone kosztowności i skarby, które ona sama wniosła w posagu.

Wyrok królewski, jak wspomniano, został wystawiony 4 grudnia 1517 r. w Wilnie, w obecności panów rady: wojewody wileńskiego i kanclerza Mikołaja Radziwiłła, wojewody trockiego Grzegorza Ościka, kasztelana trockiego i starosty żmudzkiego Stanisława Kieżgajły oraz wojewody połockiego i dzierżawcy mozyrskiego Olbrachta Gasztołda⁵¹. Sprawy sporne z pasierbami w kwestii zarządzania dobrami zapisanymi w testamencie prowadziła jednak Sapieżyna jeszcze długo, niemal do swej śmierci (zm. w 1552 r.)⁵².

Dwa lata później 23 V 1519 r. zeznali Paweł, marszałek i starosta brasławski, Michał i Fryderyk synowie Jana Sapiehy, wojewody podlaskiego, dział na mocy, którego Paweł otrzymał Kodeń, Michał Boćki i Dubno, a Fryderyk Ikażń i Orczę oraz inne dobra⁵³. Zaledwie dwa dni później – 25 maja tego roku wszyscy trzej bracia: Paweł, Michał i Fryderyk potwierdzili fundację ojcowską kościoła w Boćkach i nadali mu dziesięciny ze swych dóbr⁵⁴. Natomiast 15 XI 1521 r. już tylko sam Michał Sapieha darował plebanowi boćkowskiemu Bartłomiejowi Mężeńskiemu i jego następcom dwie ziemie i młyn ze swych dóbr boćkowskich⁵⁵.

Warto przedstawić, choćby krótko, późniejsze losy samego testamentu. Po śmierci Jana Sapiehy dokument został przejęty przez jego żonę Elżbietę, która posługiwała się nim 4 grudnia 1517 r. w sporze z pasierbami przed królem. Jak już wyżej wspomniano zapisała ona swe dobra mordzkie najpierw w 1528 r. królowi Zygmuntowi Staremu, a potem w 1548 r. jego synowi Zygmuntowi Augustowi. Pozostawały one jednak w jej dożywotnim posiadaniu aż do momentu śmierci. W 1552 r., gdy zmarła, razem z jej dobrami w ręce króla trafiło również archiwum mordzkie zawierające kilkadziesiąt dokumentów pergaminowych i papierowych wystawionych począwszy od 1401 r. przez księcia mazowieckiego Janusza Starszego i książąt litewskich Witolda i Zygmunta Kiejstutowicza oraz królów: Aleksandra Jagiellończyka i Zygmunta I Starego. Większa część tych dokumentów trafiła bezpośrednio do archiwum Wielkiego Księstwa Litewskiego w Wilnie, a po 1569 r. do Archiwum Koronnego w Krakowie, gdzie były pomieszczone w dziale dokumentów: *Podlachiae*, tzn. odnoszących się do województwa podlaskiego⁵⁶. Natomiast dokumenty bezpośrednio związane z miastem Mordy i wsiami przyległymi, po nadaniu tych dóbr wojewodzie wileńskiemu i kanclerzowi litewskiemu Mikołajowi Radziwiłłowi „Czarnemu”, trafiły w jego ręce⁵⁷. Do tych dokumentów należał także testament Jana Sapiehy, jako że wyraźnie zapisana została w nim wzmianka o darowiźnie dóbr mordzkich przez Sapiehę żonie. Dokumenty dotyczące klucza mordzkiego pozostały także u Radziwiłłów po zamianie dóbr Mordy na Świerzno, której dokonał syn Mikołaja „Czarnego” – Mikołaj Krzysztof Radziwiłł „Sierotka” z Pawłem Ciecierskim w 1571 r.⁵⁸.

Na stronie dorsalnej dokumentu zachowały się dwie zapiski sporządzone już u Radziwiłłów, jedna „do spraw extraordinaryjnych” i druga, słabo czytelna, „No 1 Fasciculo 29 Spraw Grodeckich”, wskazująca na miejsce przechowywania dokumentu w archiwum radziwiłłowskim w XVII-XVIII wieku.

Po 1616 r. Andrzej Stanisław Sapieha, późniejszy kasztelan wileński i jego żona Anna Heidensteinówna nabywali (po rodzicach i braciach Sapiehy) prawa zastawne, a następnie wieczyste do całości dóbr gródeckich. Sapieha poczynił zapisy na tym majątku dla żony, a następnie zarówno on jak i ona zapisali Gródek swej córce Katarzynie Izabeli i jej mężowi, wówczas krajczemu litewskiemu, Michałowi Karolowi Radziwiłłowi ordynatowi kleckiemu z linii starszej. Prawdopodobnie po śmierci Anny Sapieżyny przeszedł on na własność Radziwiłłów. Po zgonie Stanisława Kazimierza Radziwiłła, syna Michała Karola i Sapieżanki i ostatniego przedstawiciela

⁵¹ *Russkaja Istoriceskaja Biblioteka*, t. XX, kol. 1005-1007.

⁵² *Sapiehowie. Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe*, t. I, Petersburg 1891, s. 17-22.

⁵³ Dział Sapiechów: AGAD, Metryka Koronna 33, k. 330. Druk w: S. Kossakowski, *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, t. III, Warszawa 1872, s. 76.

⁵⁴ Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, D 152, k. 97-97v.

⁵⁵ Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, D 152, k. 97v-98.

⁵⁶ por. E. Rykaczewski, *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum...*, Lutetiae Parisiorum 1862, s. 357-371.

⁵⁷ Do dokumentów tych należą przechowywane dziś w dziale pergaminów AGAD dokumenty o sygnaturach: 7460, 7467, 7475, 7524, 7527, 7537, 7546, 7552, dawniej przechowywane w dziale I Archiwum Radziwiłłów

⁵⁸ Akt zamiany: AGAD, Metryka Koronna 109, k. 509.

linii kleckiej starszej, ordynacja klecka trafiła w ręce Mikołaja Dominika Radziwiłła, a Gródek, jako dobra alodialne dostał się Karolowi Stanisławowi Radziwiłłowi, ordynatowi nieświeskiemu, późniejszemu kanclerzowi litewskiemu. W rękach wdowy po nim, Anny z Sanguszków znajdował się jeszcze w latach 30. XVIII w.⁵⁹ J. Zawadzki przypuszcza, że w momencie przejmowania Gródka przez Michała Karola Radziwiłła dostał się w jego ręce, wraz z innymi dokumentami do Gródka, obecnie przechowywanymi w dz. X AR (wszystkie z XVII w.), także testament Jana Sapiehy. Bardziej prawdopodobne jest jednak, że testament ten trafił do linii kleckiej bezpośrednio z archiwum radziwiłłowskiego po podziale dóbr i dokumentów znajdujących się w rękach Mikołaja Radziwiłła „Czarnego” (zm. 1565), właściciela dóbr Mordy

Tak więc od 1552 r. aż do połowy XX w. znajdowały się w archiwum Radziwiłłów, zwanym potocznie dzisiaj „nieświeskim”⁶⁰. Przed 1862 r. Michał Szyszko Bogusz, archiwista radziwiłłowski nadał temu pergaminowi nr 1112 – zapisany ołówkiem na stronach recto i verso dokumentu (obecnie przekreślony), następnie zaś, przy ponownym opracowaniu działu I Arch. Radziwiłłów Bolesław Tuhan Taurogiński nadał mu nr 281, zapisany obok przekreślonych sygnatur (jego ręką)⁶¹. Po włączeniu dokumentów pergaminowych z archiwum nieświeskiego Radziwiłłów do ogólnego zbioru pergaminów AGAD testament Jana Sapiehy otrzymał nową sygnaturę 7475 i pod nią jest przechowywany do dziś⁶². Jest to pergamin dosyć dobrze zachowany, pozbawiony jednak pieczęci.

⁵⁹ Powyższe informacje zawdzięczam P. Jarosławowi Zawadzkiemu, kierownikowi oddziału III AGAD, za co składam mu serdeczne podziękowanie

⁶⁰ O losach tegoż archiwum zob.: W. Mikulski, *Dokumenty z archiwum Wielkiego Księstwa Litewskiego w Archiwum Warszawskim Radziwiłłów*, „Miscellanea historico-archivistica”, t. VII, 1997, s. 71-83; R. Jankowski, *Burzliwe losy Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od XV w. do 1838 r.*, „Miscellanea historico-archivistica”, t. XI, 2000, s. 35-68

⁶¹ Inwentarz działu I Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża, w pracowni naukowej AGAD

⁶² Inwentarz dokumentów pergaminowych AGAD, w pracowni naukowej archiwum

Jan Sapieha, wojewoda podlaski, sekretarz najwyższy WKL i starosta brasławski spisuje testament

Oryginał: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, pergamin nr 7475, o wymiarach 365x305+35 mm, opatrzony znakiem notarialnym Jana s. Wawrzyńca z Rogowa, kleryka diecezji krakowskiej; dawniej w dz. I Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża (dawne sygnatury: z poł. XIX w. – nr 1112; z l.20-tych XX w. – nr 281). Na odwrocie zapiski: 1. zapiska współczesna informująca o oblatowaniu testamentu dnia 21 V 1517 r. w aktach konsystorza janowskiego przez Mikołaja, plebana z Mord; 2. *Testament Pana Jana Sapiehy wojewody podlaskiego, sekretarza najwyższego, actum et datum w Mordach, roku 1517 maia 13 (XVI/XVII w.)* 3. *Do spraw extraordinaryjnych (XVII/XVIII w.)*; 4. *No 1 Fasciculo 29 Spraw Grodeckich (XVII/XVIII w.)*

In Nomine Domini Amen. Sub anno eiusdem millesimo quingentesimo decimo septimo, indictione quinta pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Leonis, divina providentia pape decimi⁶³, anno ipsius quarto, die vero veneris, tredecima maÿ, et in Curia magnifici domini Johannis Sopÿa palatini pothlacensis, supremi secretarii Magnum Ducatus Lÿthphanÿe, in dioecesi luceoriensis, curia oppidi Mordensis seu camera ex opposito stube albe, hora quasi secunda post meridiem in mei notarii publici et testium infrascriptorum ad hec vocatorum praesentia. Constitutus personaliter magnificus dominus Joannes Sopia palatinus pothlacensis, capitaneus braczlaviensis, supremus secretarius Magniducatus Lÿthvanie⁶⁴, licet langwens corpore sanus in mente et compos, rationis existens, animi advertens, quod vita hominis supra iam more florum marascet et quod mors homini quottidie insequitur sincerisque moretis eventum, ne super prius bonis hereditariis mobilibus et immobilibus per eum relictis, alique disensionis oriantur omnibus melioribus modis via, iure et forma quibus melingo et efficatione potuit et debent fecit et solemniter ordinavit suum verum et legitimum testamentum ultime voluntatis suae. In primis omnipotenti Deo, eius genitricis Virgini Mariae, totique ecclesie jerarchie animam suam comendavit et legavit. Tandem ad ecclesiam Mordensem ob remedium anime sue donavit et legavit dua axameta. Unum in auro alias **Balthyn**, quem cinebat vna ulnam per sex sexagenas, alium axametum nigrum alias *Karbasin* totum prout in cista habuit, ad ecclesiam in prefata Mordy ad ornatus faciendos. Tandem prefatus magnificus dominus Joannes Sopia vxori sue legitime Elizabeth⁶⁵ legavit et donavit haereditatem suam videlicet castrum in Ÿkasznÿa⁶⁶ et opidum cum omnibus dylectibus qui spectant et pertinent ad idem castrum Ÿkasznÿa videlicet: Droya⁶⁷, Pohost⁶⁸, Vstholka⁶⁹, Dzyedzyna⁷⁰, Vÿatha⁷¹, Vorcze⁷², Dzyszna⁷³, Lvszky⁷⁴, Pvstinka⁷⁵, Sarrya⁷⁶ cum omnibus attinenciis, censibus, fructibus, proventibus prout permitto suprascriptus magnificus dominus Joannes Sopia tenebat et possidebat, dumtaxat tum ad vitam vxoris sue Elisabeth. Post vero ipsius mortem ad legitimos successores prefati magnifici domini Joannis Sopia dictas hereditas redibit. Item opidum Mordi⁷⁷ cum omni districto suo videlicet

⁶³ Leon X, papież w l. 1513-1521 (*Chronologia polska, red. B. Włodarski, Warszawa 1957, s. 475*).

⁶⁴ Jan (Iwan) Sapieha, pisarz i sekretarz gospodarski 1488, namiestnik żyłmorski 1500, namiestnik brasławski 1502-1517, kanclerz dworu królowej Heleny 1501, marszałek gospodarski 1504-1517, sekretarz najwyższy gospodarski 1504-1517, wojewoda witebski 1511-1513, wojewoda podlaski 1513-1517 (*PSB, t. XXXIV, s. 613-618*).

⁶⁵ Elżbieta c. Stanisława Hlebowicza i Zofii Korczewskiej, żona Jana Sapiehy. Po jego śmierci żona Grzegorza Ościka, wojewody trockiego (zm. 1519). Zmarła w 1552 r.

⁶⁶ Ikażń, miasteczko z zamkiem w powiecie brasławskim w województwie wileńskim. Ośrodek dóbr Sapiehów

⁶⁷ Druja, wieś w powiecie brasławskim, potem ośrodek klucza dóbr Sapiehów tzw. „Drujszczyzny”

⁶⁸ Pohost, wieś w powiecie brasławskim

⁶⁹ Miejsowość bliżej nieznaną, zapewne w powiecie brasławskim

⁷⁰ Dziedzina, wieś w powiecie brasławskim, w kluczu drujskim

⁷¹ Wiata, wieś w powiecie brasławskim, w kluczu drujskim

⁷² Orcze, wieś w powiecie brasławskim, w kluczu drujskim

⁷³ Dziszna, wieś w powiecie połockim, w kluczu drujskim

⁷⁴ Łużki, wieś w powiecie połockim, w kluczu drujskim

⁷⁵ Pustynia, wieś w powiecie połockim, w kluczu drujskim

⁷⁶ Saria, wieś w powiecie połockim, w kluczu drujskim

⁷⁷ Mordy, miasteczko w województwie podlaskim, powiecie drohickim, ośrodek klucza mordzkiego

quatuor villis Vyczolky⁷⁸, Sthok⁷⁹, Czolomya⁸⁰, Czepelyno⁸¹ quod opidum magnifica domina Zophia,⁸² condam vxor magnifici domini Stanislav Lyebowyčz,⁸³ prefato ac magnifico domino Joanni Sopia vna cum vxore sua Elizabeth in perpetuum donauerat. Quiquidem prefatus testator vxori sue legitime Elizabeth donavit et legavit cum omnibus attinenciis, censibus, fructibus, vsibus, proventibus, prout illiud opidum cum suo districtu et graniciebus suis continet statuimus quod ipsa Elizabeth vxor prefati testatoris tenebit, habebit, possidebit liberam potestatem in perpetuum vendendi, comutandi, donandi et ad pia opera divertendi prout sibi melius et vtilius videbitur. Tandem prefatus testator filie sue Marine⁸⁴ legavit et donavit mille florenos quos recognovit prefatus testator in tezauro suo Vylne depositos. Tandem summam peccunie, hoc est quatuor milia florenorum quam habet ipsius testator super castro et districtu Braslaviensi legavit et donavit vxori sue Elizabeth cum filiis esse dividendam in partis equalos. Ducenta vero sexagenas quos ipse supradictus testator mutuo dedit magnifico domino Georgio Hylynyc⁸⁵, pro anima sua ad p̃ya opera legavit. Item Thesaurum suum quem habet supradictus testator in clenodiis alias **Sluszba** hoc est scutellos argenteos, piccarios alias **kupky**, tallaria, coelaria argentea hec autem omnia suprafatus testator legavit et donavit esse dividenda vxori sue cum filiis suis in partes equales, absque tum argento ipsius dicte Elisabethae quod argentum ipsa Elisabeth a patre suo habet. Item quia thesaurum quem habuit fatus testator in auro, argento, lapidibus, moneta currenti, torquibus alias **lanczuchy**, Croqancia, vxori sue Elisabeth cum filiis suis in equales partes dividendum prefatus testator legavit, exceptis tum excipiendi illis omnibus videlicet tribus torquibus alias **lanczuchy** morgantis lapidibus preciosis quos ipsa prefata Elisabeth a viro suo prefato ac supradicto testatore habet. Item vestimenta preciosa subductas prefatus testator filiis suis legavit. Vt autem hec omnia et singula praemissa execucioni debite demandant suum quia debitum sorciantur effectum huiuscemodi testamenti seu vltime voluntatis praenominatus magnificus testator dominus Johannes Sopia pallatinus pothlacensis, supremus secretarius Magniducatum Lythvanÿe et capitaneus braslaviensis fecit, constituit et solemniter ordinavit suos veros et legitimos executores et anime sue sollicitatores magnificos dominos: Nicolaum Nyemyera marchionem Magniducatus Lythvanÿe, capitaneum Drogicienssem nec non et Myelnensem⁸⁶, Jacobum Cvczevycz konÿuszy⁸⁷ nec non venerabilem dominum Adam de Kodra canonicum Vylnensesem et Sandomiriensem⁸⁸, honorabilem dominum Venceslaum plebanum in Braszlavy⁸⁹. Quibus dominis executoribus prefatus testator dedit et dat liberam potestatem, licenciam et auctoritatem ac plenum posse et mandatum in qolidum omnia et singula in presenti publico instrumento contenta ac testamentum suum et vltimam voluntatem huiusce modi tangencia exequendi et vigore huiusce modi testamenti distribuendi per Vos dominos executores prefatos iuxta ipsius testatoris voluntatem et mandatum comissum dandi, eciam in anime sue et amicorum suorum remedium. In quorum omnium et singulorum praemissorum idem supradictus magnificus dominus testator dominus Joannes Sopia pallatinus pothlacensis, supremus secretarius Magniducatus Lythvanye et capitaneus braslaviensis peciit et requisivit a me notario publico

⁷⁸ *Wyczółki, wieś w powiecie drohickim, w kluczu mordzkim*

⁷⁹ *Stok, wieś w powiecie drohickim, w kluczu mordzkim*

⁸⁰ *Czolomyje, wieś w powiecie drohickim, w kluczu mordzkim*

⁸¹ *Czepielin, wieś w powiecie drohickim, w kluczu mordzkim*

⁸² *Zofia, córka Stanisława Korczewskiego, właściciela dóbr Mordy, żona: 1v. Stanisława Hlebowicza, wojewody połockiego, 2v. Mikołaja Rafałowicza Saczki z Czapli*

⁸³ *Stanisław Hlebowicz h. Leliwa, namiestnik birszański 1486, namiestnik lidzki 1486, marszałek hospodarski 1492-1511, namiestnik merecki 1492, namiestnik witebski 1495, namiestnik połocki 1502, wojewoda połocki 1505, zm. 1513 (PSB, t. IX, s. 544-545)*

⁸⁴ *Maryna, najmłodsza córka Jana Sapiehy z pierwszego małżeństwa, do tej pory nieznaną w genealogii rodziny, wspomniana bezimiennie także w wyroku królewskim z 8 XII 1517 r. (Russkaja Istoriceskaja Biblioteka, t. XX, kol. 1007).*

⁸⁵ *Jerzy Ilinicz h. Korczak, namiestnik lidzki 1500-1504, marszałek hospodarski 1500-1519, starosta lidzki 1507-1526, starosta brzeski 1510-1526, marszałek dworski 1519-1526, dzierżawca kowieński 1519-1523.*

⁸⁶ *Mikołaj Niemira Grzymalicz, h. Gozdawa, starosta mielnicki 1496-1533, starosta drohicki 1516-1517, marszałek hospodarski 1511-1533.*

⁸⁷ *Jakub Kuncewicz h. Łabędź, koniuszy trocki przed 1510, koniuszy nadworny WKL 1510-1523, zm. 1524. Żonaty z Hanną Bohdanówną Sapieżanką, bratanicą Jana Sapiehy.*

⁸⁸ *Adam Jakubowicz z Kotry, kanonik wileński 1507-1517, kanonik sandomierski, 1507-1517, oficjał wileński 1515, pleban w Semeliszkach 1506-1511, pleban w Brańsku 1514, sekretarz łaciński Aleksandra Jagiellończyka i Zygmunta I Starego 1492-1515*

⁸⁹ *Wacław, pleban w Brasławiu 1502-1519*

infrascripto sibi confici instrumentum vel instrumenta publicum vel publica et signavit hoc praesens publicum instrumentum vltime voluntatis. Acta sunt hec anno, indictione, pontificatu, die, menso, loco, quibus supra, praesentibus ibidem generosis dominis Johanne⁹⁰ filio magnifici domini Stanislai Lyebovycz pallatini poloczensis, Nicolao Sarnaczky subiudice myelnensem⁹¹, Abrahamo Vszenytsky⁹², ibidem eiam honorabilibus praesentibus Nicolao currato in Mordy⁹³, Mathia viccario in Thvchovycz⁹⁴, Michaele actupresbitero⁹⁵, Mathia Dmosky⁹⁶, Stanislao Zyemak⁹⁷, Petro⁹⁸, Stanislao Kozuchowsky⁹⁹ mansionariis in Mordy, Joanne Kozak advocato in Mordy¹⁰⁰, Paulo Czaplysky vicesgerentem in Mordy¹⁰¹ et aliis quamplurimis fide dignis ad hoc specialiter rogatis et requisitis

⁹⁰ *Jan Hlebowicz h. Leliwa, syn Stanislawa Hlebowicza, wojewody połockiego, brat Elżbiety Sapieżyny.*

⁹¹ *Piotr Sarnacki h. Zaremba (w tekście błędnie Mikołaj), podsędek ziemski mielnicki 1513-1526.*

⁹² *Skądinąd nieznanym.*

⁹³ *Mikołaj, pleban w Mordach 1517, skądinąd nieznanym.*

⁹⁴ *Maciej wikariusz z Tuchowicza w ziemi lubelskiej, diecezji krakowskiej, skądinąd nieznanym.*

⁹⁵ *Michał, kapłan bliżej nieznanym.*

⁹⁶ *Maciej Dmowski, mansjonarz w Mordach 1505-1517.*

⁹⁷ *Stanisław Ziemak z Drohiczyzna, mansjonarz w Mordach 1505-1517, pleban w Mordach 1523-1541.*

⁹⁸ *Piotr z Kosowa, mansjonarz w Mordach 1505-1517.*

⁹⁹ *Stanisław Kozuchowski, mansjonarz w Mordach 1505-1517.*

¹⁰⁰ *Jan Kozak, wójt w Mordach, skądinąd nieznanym.*

¹⁰¹ *Paweł Czaplyski, zarządca w Mordach, skądinąd nieznanym.*